

**LİSE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN
AHLAKİ DÜŞÜNCE VE YARGILARI
-Samsun İli Örneği-**

Mustafa Şengün*

ÖZET

Bu araştırmada, ahlaki düşünce ve yargıyı etkilediği düşünülen bazı faktörler ele alınmıştır. Araştırma, alan araştırmasına dayanmaktadır. Alan araştırması, Samsun il sınırları içinde faaliyet gösteren liselerden, random yöntemle seçilen 500 lise son sınıf öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Araştırmanın verileri, Ahlaki Öykü Örnekleri ve Kişisel Bilgi Anketi ile toplanmıştır. Verilerin analizi kare (X^2) testi ile yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda; lise türüne, cinsiyetine, başarı durumuna, dindarlık düzeyine göre öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasındaki ilişki her bir öyküde farklı sonuç vermiştir. Dolayısıyla bu bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene etkisi de öykülere göre farklılık arz etmiştir. Ancak hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yerine göre öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasındaki ilişkinin üç öyküde de anlamlı olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Ahlaki Düşünce, Ahlaki Yargı, Lise Öğrencileri.

ABSTRACT

THE MORAL THINKING AND JUDGMENT OF THE 11th GRADE OF HIGH SCHOOL STUDENTS (Sample of Samsun)

This study tries to analyze some factors, which may affect moral thinking and moral judgment. The study is based on field research. The field research includes 500 students who study at the last grade of high schools in Samsun. These students who are studying at various high schools in Samsun were selected by random technique. In research, "personal questions" and some moral stories were used to test the students' moral thinking and moral judgment. Chi Square (X^2) was selected as the statistical tool to test the significance of relationships of the various categories of the sample to the replies on any particular item in the questionnaire. The moral thinking and judgment of students based on various moral stories used in the research differ in terms of the kind of high school, the sex of students, their success, the level of their religiosity. The effects of independent variables on dependable variables differ in the moral stories used in the research. However, it is found that there were no significant associations in various factors such as their living place.

Key Words: Moral, Moral Thinking, Moral Judgment, High School Students.

* O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sengunmustafa@hotmail.com

Giriş

İnsanların bütün davranış biçimlerinde ve sosyal faaliyetlerinde belirli değer yargılarına dayanan ahlaki bir bağlılık görülür. Bu bağlılık, günlük hayatımızda ahlakın önemli bir rol oynamasını sağlar. Dolayısıyla, günümüze kadar bütün toplumlarda ve kültürlerde, ahlak üzerinde ısrarla ve önemle durulmuştur.

İnsanların davranışlarını yönlendiren düşünceleridir. Ahlaki davranışları belirleyen ise ahlaki düşüncelerdir. İnsanlar, yargılarla hareket eder. Eğer yargıların gerisinde sağlam bir düşünce varsa davranışlar başarılı ve iyi olur, eğer yeteri kadar düşünülmemiş veya yanlış veri ve ilkelerden hareket edilerek düşünülmüşse, başarısız ve sonucu kötü yargılar ve davranışlar ortaya çıkar.¹

Bireyin sosyal çevresiyle sürekli etkileşimi ve çevresine uyum çabası sonucu kişiliği oluşur. Kişilik, bireyin çevreye uyumunu belirleyen karakteristik davranış örüntüleri ve düşünme biçimidir.² Kişilik, bireyin bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görüntüsünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içerir.³ Kişilik ve karakter gelişiminin temelleri çocukluğun ilk yıllarında atılır; altı-yedi yaşlarında ana çizgileri belirir, son biçimini alması ise gençlik çağının sonuna doğru olur. Kişilik özellikleri, uzun sürede biçimlendiği için kolay değişmez.⁴ Kişilik gelişiminin en önemli alt basamaklarından biri olan ahlaki gelişim, bireyin sosyalleşmesinin önemli bir boyutudur. Ahlaki gelişim, bireyin topluma uyumunu kolaylaştıracak inanç, tutum, yetenek ve kişisel özelliklerindeki tüm değişiklikleri içine alır.

Çocukluk ve gençlik çağında işlenen suçlar, bütün dünyada en çok tartışılan toplumsal sorunlardan biridir. Yapılan incelemelere göre, suça yönelen gençlerin yaş ortalaması gittikçe düşmekte, topluca işlenen suçlar artış göstermektedir. Çocuk ve gençlerin topluma karşı suçları ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermekte ise de her yerde, hırsızlık, adam yaralama ve saldırganlık

¹ Mustafa Ergün, *İnsan ve Eğitimi*, Ocak Yay., Ankara, 1993, s. 162.

² Rita L. Atkinson vdğr., *Psikolojiye Giriş*, çev: Kemal Atakay vdğr., Sosyal Yay., İstanbul, 1995, s. 523.

³ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, 11.b., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 253.

⁴ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 8.b., Özgür Yay., İstanbul, 1993, s. 81.

gibi suçlar başta gelmektedir. Bu suçların hızlı sanayileşme ve kentleşme ile koşut gittiği görülmektedir. Bir bakıma uygarlık hastalığıymış gibi, gelişmiş ülkelerden geri kalmış ülkelere doğru yayılmaktadır. Toplumlardaki hızlı değişimler, siyasal çalkantılar, geleneksel değer ölçülerinin yıkılması ve toplumsal eşitsizlikler, suç oranlarını büyük boyutlara ulaştırmaktadır.⁵

Sosyal çevresine uyumlu çocukları ve gençleri yetiştirmek ebeveynlerin, okulların ve toplumların öncelikli isteği ve amacıdır. O halde, çocuklar ve gençler aileye, okula, meslek ve toplum hayatına başarıyla intibak etmelidir. Onların, sosyal çevrelerine başarıyla uyum sağlayabilmeleri ise sağlıklı bir ahlaki gelişim süreci geçirmeleriyle yakından ilgilidir. Çünkü ahlaki gelişim, toplumsal gelişimin önemli bir boyutudur.⁶

Bu araştırmada, bireyin ahlaki düşünce ve yargı gelişimi sürecinde etkili olduğu düşünülen bazı psiko-sosyal değişkenler ile bireyin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir ilişkinin olup-olmadığı lise son sınıf öğrencileri üzerinde alan araştırması ile incelenmiştir.

Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

1. Lise türüne göre imam-hatip lisesi öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları ile diğer liselere devam eden öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık vardır.
2. Cinsiyete göre erkek öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları ile kız öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık yoktur.
3. Okuldaki genel başarı durumlarını algılamalarına göre öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık yoktur.
4. Dindarlık düzeylerini algılamalarına göre öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık vardır.
5. Hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yerine göre öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık vardır.

⁵ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk ve Ruh Sağlığı*, 11.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1986, s. 296.

⁶ Nur Koyuncu, *Cinsiyet Rolü Kimliği ile Ahlak Gelişimi Evrelerinin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜEBF, Ankara, 1983, s. 40.

Yöntem

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme; araştırmanın evrenini 2002-2003 eğitim-öğretim yılında Samsun İl Merkezi sınırları içinde faaliyet gösteren resmi liselerin son sınıfına devam eden 2739'u erkek ve 2521'i kız olmak üzere toplam 5260 öğrenci oluşturmuştur.⁷ Bu öğrencilerin içinden random yöntemiyle 500 öğrenci, araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir. Örneklem, evrenin % 10,52'sini oluşturmuştur. Örneklem seçiminde, lise türüne ve cinsiyete göre öğrencilerden eşit sayıda örneklem alınmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmanın Örnekleminin Okullara Göre Dağılımı

OKULLAR	N	%
19 Mayıs Lisesi	83	16,6
Tülay Başaran Anadolu Lisesi	83	16,6
Merkez Endüstri Meslek L.	45	9
Anadolu Kız Meslek Lisesi	39	7,8
Anadolu Ticaret Meslek Lisesi	82	16,4
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	168	33,6
TOPLAM	500	100

Araştırmanın Örnekleminin Lise Türüne Göre Dağılımı

LİSE TÜRÜ	N	%
Genel Lise	166	33,2
İmam-Hatip Lisesi	168	33,6
Diğer Meslek Liseleri	166	33,2
TOPLAM	500	100

⁷ Evren ile ilgili istatistiki bilgiler, 10.12.2002 tarihinde Samsun İl Millî Eğitim Müdürlüğü, İstatistik Bürosu'ndan alınmıştır.

Araştırmanın Örnekleminin Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	N	%
Erkek	234	46,8
Kız	266	53,2
TOPLAM	500	100

Veri Toplama Araçları; bu çalışmada, veri toplama amacı ile *Kişisel Bilgi Anketi* ve *Ahlaki Öykü Örnekleri* kullanılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan *ahlaki düşünce ve yargıları* ile ilişkili olabileceği ve onları etkileyebileceği düşünülerek, araştırmacı tarafından bağımsız değişken olarak hazırlanan beş adet anket sorusu *Kişisel Bilgi Anketi*'ni oluşturmuştur. Ahlaki Öykü Örnekleri için ise, James Rest (1979) tarafından geliştirilmiş⁸ ve Füsün Akkoyun tarafından Türk toplumuna uyarlanmış⁹ olan *Defining Issues Test (DIT)* içerisinde yer alan altı adet ahlaki ikilem içeren öykü arasından üçü seçilmiştir. Seçilen bu öyküler şunlardır:

1. Öykü: Bir kadın, kanserin özel bir türüne yakalanmış ve ölmek üzeredir. Doktorlar, Onu, tek bir ilacın kurtarabileceğini söylerler. İlaç ise, o şehirde bir eczacının bulduğu bir tür *Radyumdur*. Eczacı, ilaç için maliyetinin on katı olan 10 milyar lira ücret istemektedir.

Hasta kadının kocası Osman, tanıdığı herkesten borç isteyerek ilaç parasının ancak yarısını toplayabilmiştir. Osman, Eczacı'ya karısının ölmekte olduğunu söyleyerek ilacı kendisine satmasını ve paranın kalanını daha sonra tamamlayacağını anlatır. Ancak, Eczacı "İlacı ben buldum ve ondan para kazanacağım" diyerek ilacı satmayı reddeder. Osman da ümitsizlikten, Eczacı'nın dükkanına gizlice girip ilacı, çalmayı düşünmektedir.

Sizce, Osman ilacı çalmalı mı?

() 1. Evet () 2. Hayır () 3. Kararsızım

2. Öykü: Bir kadın kanserden ölmek üzeredir ve onu kurtarmak için Tıp'ta bilinen başka bir yöntem kalmamıştır. Doktor, kadının altı aylık bir ömrünün kaldığını bilmektedir. Kadın çok zayıflamıştır. Biraz fazla alacağı ağrı kesici onu öldürebilecektir. Kadın acıdan deli gibidir. Sakin anlarında doktora, kendisini öldürecek dozda morfin vermesi için yalvarır.

⁸ James Rest, *Resived Manual for the Defining Issues Test*, Minnesota Moral Research Projects, Minneapolis, 1979.

⁹ Füsün Akkoyun, "Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı", *Psikoloji Dergisi*, c:6, sayı: 21, Ankara, 1987, ss.91-98.

Bu acıya daha fazla dayanamayacağını, zaten birkaç ayı kaldığından ölmek istediğini söylemektedir.

Sizce, Doktor ne yapmalı?

() 1. Hastaya ölmesi için fazla dozda ilaç vermeli () 2. Hastaya fazla dozda ilaç vermemeli () 3. Kararsızım.

3. Öykü: Ömer, hırsızlık suçundan hapistedir. 10 yıla mahkum olmuştur. Fakat, birkaç sene sonra hapisten kaçar ve yeni bir şehire İbrahim adı ile yerleşir. Sekiz sene yoğun bir şekilde çalışıp, kendi işini kurmak için para biriktirir. Müşterilerine adil davranır, çalıştırdığı işçilere iyi para verir. Kazandığı paranın büyük bir kısmını da hayır kurumlarına yatırmaktadır. Ancak, eski bir komşusu olan Hasan, O'nun sekiz yıl önce hapisten kaçan ve polisin aradığı adam olduğunu anlar.

Sizce, Hasan, Ömer'i polise ihbar edip, tekrar hapse girmesine neden olmalı mı? () 1. Evet () 2. Hayır () 3. Kararsızım

Bu alan araştırmasında, herbir bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisi üç adet ahlaki öykü üzerinde araştırılmıştır. Dolayısıyla, sonuçlar, lise son sınıf öğrencilerinin genel ahlaki yargılarını değil, herbir öyküye özel ahlaki düşünce ve yargılarını ifade etmektedir.

Verilerin Toplanması; verilerin toplanabilmesi için, Samsun Valiliği'nden ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin alınmıştır. Anketler 17-26 Aralık 2002 tarihleri arasında uygulanmıştır. Veri toplama amacı ile kullanılan Kişisel Bilgi Anketi ve Ahlaki Öykü Örnekleri, örneklem için seçilen liselerde araştırmanın kendisi tarafından uygulanmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması; anketler uygulandıktan sonra tek tek incelenmiş, eksik ve yanlış cevaplanıp cevaplanmadıkları kontrol edilmiştir. Öğrencilerden sadece bir kaç anketlerdeki bazı soruları boş bırakmıştır. Bu nedenle, bulgular bölümündeki tablolarda, bağımsız değişken gruplarındaki öğrenci sayıları toplamı farklılık göstermiştir.

Anketlerden elde edilen verilerin istatistiksel işlemleri SPSS (Statistical Package for Social Sciences) bilgisayar istatistiksel paket programı ile yapılmıştır. Verilerin analizinde, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında önemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığına Ki-kare (X^2) testi ile bakılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, araştırmamızda elde edilen bulgular sunulmuş ve bunlara dayalı olarak bazı yorumlar yapılmıştır.

Tablo 1: Lise Türüne Göre Öykülere Verilen Cevapların Dağılımı

LİSE TÜRÜ	N %	1. ÖYKÜ			2. ÖYKÜ			3. ÖYKÜ		
		Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız
Genel Lise	N	97	31	38	57	84	25	39	112	15
	%	58,4	18,7	22,9	34,3	50,6	15,1	23,5	67,5	9,0
İmam-Hatip L.	N	74	65	29	29	121	18	36	115	17
	%	44,0	38,7	17,3	17,3	72,0	10,7	21,4	68,5	10,1
Diğer Meslek Liseleri	N	96	35	35	49	82	34	57	94	13
	%	57,8	21,1	21,1	29,7	49,7	20,6	34,8	57,3	7,9
TOPLAM	N	267	131	102	135	287	77	132	321	45
	%	53,4	26,2	20,4	27,1	57,5	15,4	26,5	64,5	9,0
SONUÇ		$X^2:20,75$ $SD:4$ $p:0,000$ $p<0,05$ Önemli			$X^2:24,21$ $SD: 4$ $p:0,000$ $p<0,05$ Önemli			$X^2:8,80$ $SD:4$ $p:0,066$ $p>0,05$ Önemsiz		

Tablo 1’de yapılan Ki-kare testi sonucuna göre, lise türü ile öykülere verilen cevaplar arasında 1. ve 2. Öyküler için önemli bir ilişki olduğu görülürken, 3. Öykü için ilişkinin önemli olmadığı görülmüştür. Buna göre, *Lise türüne göre imam-hatip lisesi öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları ile diğer liselere devam eden öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık vardır* şeklindeki hipotezimiz 1. ve 2. Öyküler için doğrulanırken, 3. Öykü için doğrulanmamıştır.

Bu hipotez kurulurken, alınan dini eğitimin bireylerin ahlaki düşünce ve yargılarını belirlemelerinde etkili olduğu¹⁰ düşünülmüştür. Ancak bu araştırmanın sonucuna göre, devam edilen lise türünün öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları üzerindeki etkisinin her bir öyküye göre değiştiği görülmektedir.

¹⁰ Cahit Tanyol, *Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik, ve Politika Üzerin Diyaloglar*, Okat Yay., İstanbul, 1970, s. 206.

Öğrencilerin 1. Öyküye verdikleri cevaplar ile farklı lise türleri açısından ahlaki düşünce ve yargıları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmasına etki eden faktörün imam-hatip lisesindeki eğitimin, daha çok dini eğitim ağırlıklı olması gösterilebilir. İmam-Hatip Lisesi öğrencileri, çalma davranışının dini bir içeriğe sahip olması¹¹ sebebiyle davranışa dini bir anlam yüklemekte ve buna göre bir değerlendirme yapmaktadırlar. Onlara göre, bir insanın hayatını kurtarmak için hırsızlık yapılabilir, ama bütün alternatifler denedikten sonra bu en son çare olmalıdır. Nitekim öyküye verilen cevaplara yazılan gerekçelerde de bu ortaya konulmuştur. Diğer liselere devam eden öğrenciler ise, ölmek üzere olan bir insanın kurtulması için gerekli en son çare olarak çalma davranışına daha pozitif bir yaklaşımda bulunmaktadır.

Öğrencilerin 2. Öyküye verdikleri cevaplarda, lise türü bakımından ahlaki düşünce ve yargıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda, imam-hatip lisesi öğrencilerinin, ilaç verme davranışını, aldıkları din eğitiminin etkisiyle değerlendirdikleri düşünülebilir. İslam dini ötenaziye¹² yasaklamıştır. İslam yaşlılık ve ölüm hariç her çeşit hastalık için Allah'ın bir şifa verdiği esasını kabul eder. Hayatı korumak ve onu geliştirmek herkes için bireysel bir görevdir. Hastalığı tedavi etmek ve acıları dindirmek ayırım yapmaksızın tüm insanlar üzerine bir vazifedir. Ancak fiziki hayatın, beyin sağlığının veya bilincin yokluğu durumunda insan hayatının makineler yoluyla sonsuz olarak devam ettirilemeyebilmektedir. Dolayısıyla, İslam, ötenaziye reddetmekle birlikte, artık tamamen kendisinden ümit kesilmiş ya da beyin ve şuur fonksiyonunu tamamen yitirmiş bir kişinin de hayatını bir takım makinelerle devam ettirmeyi mecbur etmektedir.¹³ Öte yandan, İslam'a göre, intihar etmek¹⁴ veya adam öldürmek¹⁵ yasaklanmıştır. Diğer lise türü öğrencilerinin ise, öl-

¹¹ *Kur'an*, Mâide (5):38.

¹² 2. Öyküde, ötenazi isteğinden söz edilmektedir. Latince 'eu' (iyi) ile 'thanasia' (ölüm) kelimelerinden türetilen ötenazi, 'kolay ölüm' ya da 'güzel ölme' anlamına gelmektedir. Çağdaş kullanımda ise çeşitli şekillerde ifade edilen ötenazi, 'merhametli öldürme' anlamına gelmektedir. Buna göre ötenazi, bir kişinin ölümünü kolaylaştırıcı faaliyetler anlamına gelmektedir. Bkz. Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yay., Samsun, 2000, s. 85.

¹³ Köylü, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁴ *Kur'an*, Nisâ (4):29.

¹⁵ *Kur'an*, İsrâ (17): 33.

mek üzere olan bir hastaya yüksek dozda ilaç verme davranışına daha rasyonel cevaplar verdikleri görülmektedir.

Öğrencilerin lise türü ile 3. Öyküye verdikleri cevaplar arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu öykü için öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasında bir farklılık görülemediği. Çünkü öyküyü değerlendirirken öğrenciler devam ettikleri lisenin eğitiminin türünü dikkate almamışlar ve olaya pozitif yaklaşmışlardır.

Bu alanda yapılan, Kaya (1998)¹⁶ 'nın araştırması, lise türü ile öğrencilerin ahlaki yargıları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, Çileli (1981)¹⁷ ve Kaya (1993)¹⁸'nin yaptıkları araştırmalarda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 2: Cinsiyete Göre Öykülere Verilen Cevapların Dağılımı

CİNSİYET	%	1. ÖYKÜ			2. ÖYKÜ			3. ÖYKÜ		
		Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız
Erkek	N	146	53	35	64	129	40	68	147	17
	%	62,4	22,6	15,0	27,5	55,4	17,2	29,3	63,4	7,3
Kız	N	121	78	67	71	158	37	64	174	28
	%	45,5	29,3	25,2	26,7	59,4	13,9	24,1	65,4	10,5
TOPLAM	N	267	131	102	135	287	77	32	321	45
	%	53,4	26,2	20,4	27,1	57,5	15,4	26,5	64,5	9,0
SONUÇ		$X^2 : 15,16$ $SD: 2$ $p: 0,001$ $p < 0,05$ Önemli			$X^2 : 1,23$ $SD: 2$ $p: 0,540$ $p > 0,05$ Önemsiz			$X^2 : 2,77$ $SD: 2$ $p: 0,250$ $p > 0,05$ Önemsiz		

¹⁶ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay., Samsun, 1998, s. 118.

¹⁷ Meral Çileli, *14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlaki Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜEF, Ankara, 1981, s. 92.

¹⁸ Mevlüt Kaya, *Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), OMÜSBE., Samsun, 1993, s. 97.

Tablo 2’de Ki-kare analizi sonucuna göre; cinsiyet ile öykülere verilen cevaplar arasında 1. Öykü için önemli bir ilişki bulunurken, 2. ve 3. Öyküler için önemli bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre, *Cinsiyete göre erkek öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları ile kız öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık yoktur* şeklinde kurduğumuz hipotezimiz 2. ve 3. Öyküler için doğrulanmasına karşın, 1. Öykü için doğrulanmamıştır.

Bu hipotez, “ahlak yönünden erkek ya da kız çocuklarının doğuştan gelen bir faktör sonucu farklı olduklarına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur”¹⁹ düşüncesinden hareket edilerek kurulmuştur. Fakat bu araştırma sonucuna göre cinsiyetin, öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları üzerindeki etkisi öykülere göre değiştiği görülmüştür.

Öğrencilerin 1. Öyküye verdikleri cevaplarda, cinsiyet bakımından ahlaki düşünce ve yargıları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmasına etki eden faktör olarak, erkek öğrencilerin öyküdeki zor durumda olan Osman ile özdeşim kurarak cevap vermiş olmaları gösterilebilir. Zira kız öğrencilerin, kendilerini erkek öğrenciler kadar sorumlu hissetmemiş oldukları düşünülebilir.

Öğrencilerin cinsiyeti ile 2. ve 3. Öykülere verdikleri cevaplar arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Erkek ve kız öğrencilerin çoğunluğu öykülere aynı yönde cevaplar vermişlerdir.

Bu alanda yapılan, Şemin (1954)²⁰, Çileli (1981)²¹, Özkaynak (1982)²², Koyuncu (1983)²³, Akkoyun (1987)²⁴, Mangır ve Koca

¹⁹ Z. Fulya Temel, *Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan 14-18 Yaş Grubundaki Gençlerin Cinsiyet Rolü Kimlikleri ile Moral Gelişimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), HÜSBE, Ankara, 1991, s. 84.

²⁰ Refia Şemin, *Çocukta Ahlaki Davranış ve Ahlaki Yargı*, 2.b., İÜEF Yay., İstanbul, 1979, s. 28.

²¹ Çileli, *a.g.t.*, s. 93.

²² Benan Özkaynak, *Teğmen Kalmaz İlkokulu’na Devam Eden Altı-Onbir Yaş Grubu Çocukların Ahlak Yargılarının Gelişimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), HÜSBE, Ankara, 1982, s. 197.

²³ Koyuncu, *a.g.t.*, s. 87.

²⁴ Akkoyun, *a.g.e.*, ss. 95-96.

(1987)²⁵ ve Temel (1991)²⁶'in araştırmaları, cinsiyet ile öğrencilerin ahlaki yargıları arasında önemli bir ilişki olmadığını ortaya koyarken, Kaya (1993)²⁷ ve Saylağ (2001)²⁸'in araştırmalarında önemli bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 3: Okuldaki Genel Başarı Durumlarını Algılamalarına Göre Öykülere Verilen Cevapların Dağılımı

BAŞARI DURUMU	%	1. ÖYKÜ			2. ÖYKÜ			3. ÖYKÜ		
		Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız
Pekiyi	N	46	27	11	20	60	4	25	51	8
	%	54,8	32,1	13,1	23,8	71,4	4,8	29,8	60,7	9,5
İyi	N	125	69	53	64	142	40	66	157	22
	%	50,6	27,9	21,5	26,0	57,7	16,3	26,9	64,1	9,0
Orta	N	93	35	37	50	83	32	40	111	14
	%	56,4	21,2	22,4	30,3	50,3	19,4	24,2	67,3	8,5
TOPLAM	N	264	131	101	134	285	76	131	319	44
	%	53,2	26,4	20,4	27,1	57,6	15,4	26,5	64,6	8,9
SONUÇ		X²:6,28 SD:4 p:0,179 p>0,05 Önemsiz			X²:13,40 SD:4 p:0,009 p<0,05 Önemli			X²:1,13 SD:4 p:0,889 p>0,05 Önemsiz		

Tablo 3'de öğrencilerin başarı durumu ile öykülere verdikleri cevaplar arasında 1. ve 3. Öyküler için önemli bir ilişki bulunmazken, 2.Öykü için ilişki önemli bulunmuştur. Buna göre, *Okuldaki genel başarı durumlarını algılamalarına göre öğrencilerin*

²⁵ Mine Mangır ve Gelengül Koca, *İlkokul Birinci Sınıfa Devam Eden Yedi Yaşındaki Çocukların Ahlaki Yargılarını Etkileyen Bazı Faktörler*, AÜZF Yay., Ankara, 1987, ss. 41-42

²⁶ Temel, *a.g.t.*, ss. 154-160.

²⁷ Kaya, *a.g.t.*, s. 94.

²⁸ Şenay Saylağ, *Liselerin Birinci Sınıfında Öğrenim Gören Çocukların Ahlaki Değerleri Algılama Düzeylerinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi), HÜSBE, Ankara, 2001.s. 50.

ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık yoktur şeklinde kurduğumuz hipotez 1. ve 3. Öyküler için doğrulanmış, ancak 2. Öykü için doğrulanmamıştır.

Bu hipotez kurulurken, okuldaki genel başarı durumunun öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargılarını belirlemelerinde etkili olmadığı düşünülmüştür. Ancak bu araştırma sonucuna göre, farklı başarı durumlarına sahip öğrencilerin, farklı ahlaki öykü örnekleri karşısındaki ahlaki düşünce ve yargılarının da birbirinden farklı olduğunu görmekteyiz.

Öğrencilerin 1. ve 3. Öykülere verdikleri cevaplarda, başarı durumu bakımından ahlaki düşünce ve yargıları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ahlaki düşünce ve yargılar sosyalleşme süreci içinde kazanılır. Farklı başarı düzeyine sahip bireylerin benzer sosyalleşme başarısı göstermesi imkanı yüksektir. Dolayısıyla başarı durumları farklı olan öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları benzer olabilir. Bu öykülere verilen cevaplarda bunun örneklerini görmekteyiz.

Kaya (1993)'nın araştırmasında, öğrencilerin ilkökul, ortaokul, lise mezuniyet derecelerine ve üniversitedeki akademik başarılarını algılayışlarına göre ahlaki yargı düzeyleri arasında önemli bir fark görülmemiştir.²⁹

Öğrencilerin başarı durumu ile 2. Öyküye verilen cevaplar arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Zeka ile ahlaki düşünce ve yargı arasındaki ilişki önemlidir. Bireyin doğru ile yanlış birbirinden ayırt edebilmesi ve davranışlarının sonuçlarını kestirebilmesi için zeka gereklidir.³⁰ Okul başarısı ile zeka arasındaki korelasyon yüksektir. Dolayısıyla okul başarısı ile ahlaki düşünce ve yargı arasında da yakın bir ilişki söz konusudur. Zeka düzeyi yüksek bireyler nasıl yüksek düzeyde ahlaki yargılarda bulunabiliyorlarsa,³¹ okul başarısı yüksek öğrenciler de yüksek düzeyde ahlaki yargılarda bulunabilirler. Bu öyküye verilen cevaplarda da bunun örneğini görmekteyiz.

²⁹ Kaya, *a.g.t.*, ss. 99-104.

³⁰ Temel, *a.g.t.*, s. 85.

³¹ Meral Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yay., Ankara, 1986, s. 78.

Tablo 4: Dindarlık Düzeylerini Algılamalarına Göre Öykülere Verilen Cevapların Dağılımı

DINDARLIK DÜZEYİ	N %	1. ÖYKÜ			2. ÖYKÜ			3. ÖYKÜ		
		Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız
Dindar	N %	82 43,4	66 34,9	41 21,7	30 16,0	128 68,1	30 16,0	51 27,1	116 61,7	21 11,2
Biraz Dindar	N %	162 58,1	59 21,1	58 20,8	93 33,3	146 52,3	40 14,3	76 27,3	180 64,7	22 7,9
Dindar Değil	N %	23 71,9	6 18,8	3 9,4	12 37,5	13 40,6	7 21,9	5 15,6	25 78,1	2 6,3
TOPLAM	N %	267 53,4	131 26,2	102 20,4	135 27,1	287 57,5	77 15,4	132 26,5	321 64,5	45 9,0
SONUÇ		X² :17,69 SD:4 p:0,001 p<0,05 Önemli			X² :21,56 SD:4 p:0,000 p<0,05 Önemli			X² :4,29 SD:4 p:0,368 p>0,05 Önemsiz		

Yapılan Ki-kare testi sonucuna göre, dini durum ile öykülere verilen cevaplar arasında 1. ve 2. Öyküler için önemli bir ilişki olduğu görülmüşür. Buna göre, *Dindarlık düzeylerini algılamalarına göre öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık vardır* şeklinde kurduğumuz hipotez 1. ve 2. Öyküler için doğrulanırken, 3. Öykü için doğrulanmamıştır.

Bu hipotez, sahip oldukları dindarlık düzeyinin öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargılarını belirlemede önemli bir etkiye sahip olduğu düşüncesiyle kurulmuştur. Zira bireylerin sahip oldukları inançlar, onların ahlaki düşünce ve yargılarını büyük ölçüde etkiler.³² Ancak bu araştırma sonucuna göre, dindarlık düzeyinin, öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları üzerindeki etkisi öykülere göre değiştiği bulunmuştur.

³² David Krech ve Richard S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, çev: Erol Güngör, 2.b., İÜEF Yay., İstanbul, 1970, s.166.

Öğrencilerin 1. Öyküye verdikleri cevaplara göre, dini durumları ile ahlaki düşünce ve yargıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Din, bireylerin ahlaki düşünce ve yargılarını belirleyen en önemli faktörlerden biridir.³³ Farklı dindarlık düzeyine göre öğrencilerin öyküye verdikleri cevaplar arasındaki farkın önemli çıkması bu gerçeğe uymaktadır. Nitekim kendilerini dindar olarak algılayan öğrenciler, ilacı çalma davranışına dini bir anlam yüklemiş³⁴ ve öyküyü buna göre değerlendirmişlerdir. Diğer öğrencilerin dindarlık düzeyi düştükçe, öyküye verilen cevapların dini niteliğinin de azaldığı görülmektedir.

Öğrencilerin 2. Öyküye verdikleri cevaplara göre, dini durumları ile ahlaki düşünce ve yargıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kendilerini dindar olarak algılayan öğrenciler ilaç verme davranışına dini bir anlam yüklemiş ve öyküyü buna göre değerlendirmişlerdir. İslam'a göre, intihar etmek³⁵ veya öldürmek³⁶ yasaklanmıştır. Öğrenciler öyküye verdikleri cevapların gerekçelerini açıklarken bu hususu belirtmişlerdir. Diğer öğrencilerin dindarlık düzeyi düştükçe, öyküye verilen cevapların dini niteliğinin de azaldığı görülmektedir.

Öğrencilerin dini durumu ile 3. Öyküye verdikleri cevaplar arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Çünkü öyküye verilen cevapların sonucuna göre, hatasından sonra artık iyi bir ahlaki niteliğe sahip olmuş bir kişinin cezalandırılması için ihbar edilmesinin yanlış olduğu hususunda öğrencilerin çoğunluğunun hemfikir olduğu görülmektedir. Bu öyküyü değerlendirirken, farklı dini durumlara sahip öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargılarının aynı noktada birleştiği düşünülebilir.

³³ Durant, *a.g.e.*, s. 133.

³⁴ *Kur'an*, Maide (5): 38.

³⁵ *Kur'an*, Nisâ (4): 29.

³⁶ *Kur'an*, İsrâ (17): 33.

Tablo 5: Hayatının Çoğunu Geçirdiği Yerleşim Yerine Göre Öykülere Verilen Cevapların Dağılımı

YERLEŞİM YERİ	N %	1. ÖYKÜ			2. ÖYKÜ			3. ÖYKÜ		
		Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız	Evet	Hayır	Kararsız
Şehir	N	216	96	85	114	224	58	104	255	37
	%	54,4	24,2	21,4	28,8	56,6	14,6	26,3	64,4	9,3
İlçe/Kasaba	N	34	18	9	11	36	14	18	38	4
	%	55,7	29,5	14,8	18,0	59,0	23,0	30,0	63,3	6,7
Köy	N	17	16	8	9	27	5	10	27	4
	%	41,5	39,0	19,5	22,0	65,9	12,2	24,4	65,9	9,8
TOPLAM	N	267	130	102	134	287	77	132	320	45
	%	53,5	26,1	20,4	26,9	57,6	15,5	26,6	64,4	9,1
SONUÇ		X² : 5,85 SD: 4 p:0,210 p<0,05 Önemsiz			X² : 5,92 SD: 4 p:0,205 p>0,05 Önemsiz			X² : 0,81 SD: 4 p:0,937 p>0,05 Önemsiz		

Yapılan Ki-kare analizi sonucuna göre, hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yeri ile öykülere verilen cevaplar arasında önemli bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre; *Hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yerine göre öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasında önemli bir farklılık vardır* şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Tablo 5 için hipotezimizi kurarken, her bireyin mutlaka bir yerleşim yerinde bulunduğu, içinde yaşanılan yerleşim yerinin de bireylerin sosyal ilişkilerini ve dolayısıyla ahlaki düşünce ve yargılarını belirlemelerinde önemli etkisi olduğu³⁷ düşünülmüştür. Nitekim, İbn Haldun (öl. 1406) da yerleşim yerlerinin insanların tenleri, renkleri, çehreleri, ahlak ve dinleri gibi pek çok şeye etki ettiğini ileri sürmektedir. Ona göre, insanların huy ve tabiatları

³⁷ Amiran Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, İÜ Yay., İstanbul, 1976, s. 104.

da ilkimle çok yakından ilgilidir.³⁸ Fakat bu araştırmada, hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yeri, öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargılarını etkileyen önemli bir faktör olarak görülmemiştir. Çünkü, yerleşim yerleri farklı olmasına rağmen öğrencilerin çoğunluğu öykülere aynı yönde cevaplar vermişlerdir. Ayrıca kitle iletişiminin yaygınlaşması ve öğrencilerin uzun bir eğitim sürecinden geçmeleri, yerleşim yerinin öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları üzerindeki etki payını ortadan kaldırmış olabilir.

Kaya (1993)'nin araştırmasında, hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yerine göre öğrencilerin ahlaki yargı düzeyleri arasında önemli bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.³⁹ Bu sonuç ile bu araştırmanın bulguları arasında tutarlı bir ilişki söz konusudur.

Sonuç ve Öneriler

Bu alan araştırmasında, herbir bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisi yukarıda ifade edilen üç adet ahlaki öykü üzerinde araştırılmıştır. Buna göre sonuçlar, lise son sınıf öğrencilerinin herbir öyküye verdikleri cevaplar, onların herbir öyküye özel ahlaki düşünce ve yargılarını ifade etmektedir.

Eldedilen verilere dayalı olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Lise türüne göre, lise son sınıf öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları arasındaki farklılığın 1. ve 2. Öykülerde önemli olduğu görülürken, 3. Öyküde ise farklılığın önemli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre, lise türünün, öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları üzerindeki etkisi, herbir öyküye göre değişmektedir.

Cinsiyete göre, lise son sınıf öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları arasındaki ilişkinin 1. Öyküde önemli olduğu görülürken, 2. ve 3. Öykülerde ise ilişkinin önemli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre, cinsiyetin, öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları üzerindeki etkisi, herbir öyküye göre değişmektedir.

Okuldaki genel başarı durumuna göre, lise son sınıf öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları arasındaki farklılığın 1. ve 3. Öykülerde önemli olmadığı görülürken, 2. Öyküde ise farklılığın önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre, başarı du-

³⁸ İbn Haldun, *Mukaddime I*, çev:Z. Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul, 1990, ss. 193-195.

³⁹ Kaya, *a.g.t.*, ss. 108-109.

rumunun, öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları üzerindeki etkisi, herbir öyküye göre değişmektedir.

Kendi algıladıkları dindarlık düzeyine göre, lise son sınıf öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları arasındaki farklılığın 1. ve 2. Öykülerde önemli olduğu görülürken, 3. Öyküde ise farklılığın önemli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre, dindarlık düzeyinin, öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları üzerindeki etkisi, herbir öyküye göre değişmektedir.

Hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yerine göre, lise son sınıf öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları arasındaki farklılığın üç öykünün herbirinde de önemli olmadığı görülmüştür. Bu sonuca göre, hayatının çoğunu geçirdiği yerleşim yeri, öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargılarını etkileyen önemli bir faktör olarak görülmemiştir.

Yukarıda varılan sonuçlara bağlı olarak şu önerilerde bulunulabilir.

Araştırma bulguları, lise türü ile öğrencilerin ahlaki düşünce ve yargıları arasındaki ilişkinin, öykülere göre değiştiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle bireyler arasında ahlaki düşünce ve yargılar açısından toplumsal bir birliktelik sağlanabilmesi için ülke çapında ve eğitimin her basmağında ahlak eğitimine daha fazla önem verilmeli, ahlak dersleri daha etkin ve yaygın hale getirilmeli, ahlak eğitimcisi de en iyi ahlak modeli olmaya çalışmalıdır.

Ailede ve okulda verilen ahlak eğitimi, dinimizden ve kültürümüzden kaynaklanan birtakım ahlaki değerlerin aktarılmasından ibarettir. Ancak bilim ve teknolojiye gelişmelerin doğuracağı yeni ahlaki sorunları öğrencilerin çözebilmelerine yardımcı olabilmek için ahlak eğitimi, akıl yürütme yollarını da içermelidir.

Bireyin ahlaki düşünce ve yargılarının belirlenmesinde akran ve arkadaş grubunun rolü önemlidir. Bu nedenle anne-babalar ve öğretmenler çocuk ve gençlerin arkadaş seçiminde onlara yardımcı olmalıdırlar.

Ahlak eğitimi konusunda okul ile aile arasındaki ilişki, eğitim uzmanları tarafından daha etkin hale getirilmelidir. Böylece öğrenciye kazandırılmak istenen ahlaki düşünce ve yargılar hususunda ortaya çıkabilecek okul ile aile arasındaki farklar ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır. Bu amaçla rehberlik servislerinin ah-

lak eğitimi ile ilgili olarak anne-babalara seminer ve konferanslar dzenlemesi faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Akkoyun, Füsün, "Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı", *Psikoloji Dergisi*, c:6, sayı: 21, Ankara, 1987, ss. 91-98.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1994.
- Atkinson, Rita L. vdğr., *Psikolojiye Giriş*, çev: Kemal Atakay vdğr., Sosyal Yay., İstanbul, 1995.
- Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, 11.b., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Çileli, Meral, *14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlaki Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜEF, Ankara, 1981.
- Çileli, Meral, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yay., Ankara, 1986.
- Ergün, Mustafa, *İnsan ve Eğitimi*, Ocak Yay., Ankara, 1993.
- İbn Haldun, *Mukaddime I*, çev:Z. Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul, 1990.
- Kaya, Mevlüt, *Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), OMÜSBE., Samsun, 1993.
- Kaya, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay., Samsun, 1998.
- Koyuncu, Nur, *Cinsiyet Rolü Kimliği ile Ahlak Gelişimi Evrelerinin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜEBF, Ankara, 1983.
- Köylü, Mustafa, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yay., Samsun, 2000.
- Krech, David ve Richard S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, çev: Erol Güngör, 2.b., İÜEF Yay., İstanbul, 1970.
- Kurktan, Âmiran, *Genel Sosyoloji*, İÜ Yay., İstanbul, 1976.
- Mangır, Mine ve Gelengül Koca, *İlkokul Birinci Sınıf Devam Eden Yedi Yaşındaki Çocukların Ahlaki Yargılarını Etkileyen Bazı Faktörler*, AÜZF Yay., Ankara, 1987.
- Özkaynak, Benan, *Teğmen Kalmaz İlkokulu'na Devam Eden Altı-Onbir Yaş Grubu Çocukların Ahlak Yargılarının Gelişimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), HÜSBE, Ankara, 1982.
- Rest, James, *Resived Manual for the Defining Issues Test*, Minnesota Moral Research Projects, Minneapolis, 1979.
- Saylağ, Şenay, *Liselerin Birinci Sınıfında Öğrenim Gören Çocukların Ahlaki Değerleri Algulama Düzeylerinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi), HÜSBE, Ankara, 2001.
- Şemin, Refia, *Çocukta Ahlaki Davranış ve Ahlaki Yargı*, 2.b., İÜEF Yay., İstanbul, 1979.
- Tanyol, Cahit, *Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik, ve Politika Üzerine Diyaloglar*, Okat Yay., İstanbul, 1970.

- Temel, Z. Fulya, *Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan 14-18 Yaş Grubundaki Gençlerin Cinsiyet Rolü Kimlikleri ile Moral Gelişimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), HÜSBE, Ankara, 1991.
- Yrkoęlu, Atalay, *Çocuk ve Ruh Sağlığı*, 11.b., Türkiye İř Bankası Kültür Yay., Ankara, 1986.
- Yrkoęlu, Atalay, *Gençlik Çağı*, 8.b., zgr Yay., İstanbul, 1993.